

洋学文庫
文庫 8
C 537

蘭和語學原始
全

紀元千八百四十四年刊

蘇蘭語學原始

窩窩所德溫實學校利用

Eerste beginselen

der

Nederditsche Spraakkunst

*ter dienste der Scholen
in Nederlandisch oost-indië.*

*Samarang,
by oliphant en comp.*

1844.

6801-78

65= 1068

Schoolboekjes, uitsluitend bestemd om de hoofsche geleerd te worden, moeten, naar het mij voorkomt, hoe kort mogelijk zijn, en alleen datgene bevatten, wat tot grondslag kan strekken voor een meer uitgebreid onderwijs.

Dit boekje is dan ook daarom, zonder evenwel voor eerstbeginnenden te weinig te bevatten, hoe eenvoudig mogelijke ingerigt.

In welke klasse hetzelve behoort gebruikt te worden, is moeilijk te bepalen.

In sommige scholen toch zal het reeds voor de eerste afdeeling der middelste klasse, in ander oorden eerst voor de hoogste klasse geschikt zijn.

De onderrichter behoort hierin zich te regelen naar de behoefte en plaatselijke inrigting zijner school.

De Schrijver:
Samarang, December 1844.

Perste beginselen
der
Nederduitsche Spraakkunst.

Over de Namensstelling van
lettergrepen en woorden.

Perste les.

- a. De Spraakkunst leert ons naar de
regels der taal, dat is: honderd en
tien Spreken en Schrijven.
- b. Elke taal bestaat uit woorden, elke
uit lettergrepen, en de lettergrepen
ieder uit letters.
- c. De letters, waarvan men zich in
de Nederduitsche taal bedient, zijn:
a, b, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o,
p, r, s, t, u, v, w, x en de Namenge-
stelde ch.
- d. Die, welke men tot het Schrijven van
vreemde woorden gebruikt, zijn:

c, g, h, ij en de hamen gestelde th en ph.

8. Deze letters onderscheidt men in helf „
klinkers en medeklinkers.

9. De helfklinkers zijn: a, e, i, o en u.
Zij worden zoo genoemd, omdat zij van zich
zelven eenen klank geven.

10. De medeklinkers zijn: b, d, f, g, en k, en
worden zoo genoemd, omdat zij niet zonder
behulp van de helfklinkers kunnen worden
uitgesproken.

Tweede les.

hervolg.

a. Van de klinkletters maakt men verlengde
klanken, treekklanken, verlengde treekklanken
en drieklanken.

b. De verlengde klanken zijn: aa, ee, ii
of y, oo en uu.

c. De treekklanken zijn: oe, ie, eu, ei,
ii, oi en au.

d. De verlengde treekklanken zijn: auu,
auu, uu en ooi.

e. De drieklanken zijn: iii en oei.

f. De letters, welke te samen in eens
woorden uitgesproken, noemt men een

Lettergreep

1. Eene lettergreep kan bestaan uit één,
twee, drie en meer letters; als a in het
woord ahijn; ge in jaar; kon in konde,
en k.

2. Een of meer lettergrepen maken te samen
een woord uit; als: man, hiiden, kind,
eren; en k.

3. De klinkletters u en i komen nooit
aan het einde van een woord of lettergreep
verlengd voor; de e en e wel.

4. De korte en verlengde e en e worden
beiden gebruikt, en dienen wel eens om
gelijkkluisende, doch in betekenis verschill,
ende woorden van elkander te onderschei-
den; zoo als: leenen en lenen; hopen
en hopen; heelen en helen; reede en rede;
reeken en reken; reeken en reken; poten
en poten; roeder en roder; meede en mede;
en k.

5. De verlengde klinkletters y wordt af-
gespeld met de treekklank ei gebruikt,
en strekt ook wel eens om een verschil
in betekenis aan te duiden; zoo als in
de woorden; leiden en lijden; beiden

en berijden; seilen en vlylen; reiken en
rijken; seide en sijde; lei en lij; mei
en mij; heide en hijde; heil en hij; enk

Over de verschillende Soorten van
Woorden en dezelver veranderingen.

Derde les.

Zelfstandige naamwoorden.

a. Alle woorden in de Nederduitsche
taal worden in tien Soorten verdeeld;
als:

1. Zelfstandige naamwoorden.

2. Lidwoorden.

3. Bijvoegelijke naamwoorden.

4. Voornaamwoorden.

5. Werkwoorden.

6. Bijwoorden.

7. Telswoorden.

8. Woortjes.

9. Voegwoorden.

10. Tusschenwerpsels.

b. De vijf eerste ondergaan in het gebruik
verandering, de vijf laatste niet.

c. De veranderingen, welke de zelfstandige
naamwoorden met hunne lidwoorden, bijvoe-
gelyke naamwoorden en voornaamwoorden
ondergaan, noemt men verbiiging; die,
welke de werkwoorden ondergaan, vervoeging.

d. Helpstandige naamwoorden zijn de namen der voorwerpen.

e. Zij worden onderscheiden in eigene en gemeene.

1. Een eigen helpstandig naamwoord is de bijhondere naam, dien men aan enig voorwerp geeft, om het van des helpsoort of geslacht te onderscheiden. Zoodanig zijn de namen van menschen, landen, steden, rivieren, entk.; als: Jan, Java, Spina, Batavia, de Proegs, de Merapie; entk.

Zij worden met eene hoofdletter geschreven.

2. Een gemeen helpstandig naamwoord is de naam, die aan eene geheele soort, of aan een geheel geslacht, of aan meer dan een velen toebehoort; zoo als: mensch, hond, boom, heis; entk.

Vierde les.

Vervolg.

a. Men onderscheidt men de helpstandige naamwoorden in mekenlijke of stoppelijke en denkbeldige of onstoppelijke helpstandige naamwoorden.

b. Mekenlijke of stoppelijke zijn die, welke

herkelyk eene helpstandigheid aanduiden; als: heis, paard, stoel; entk.

c. Denkbeldige of onstoppelijke, helpstandige naamwoorden zijn welke, die iets onthelp, standig aanduiden, maar evenwel als helpstandig aangemerkt worden; als: waanheid, liefde, vriendschap; entk.

d. Wanneer de helpstandige naamwoorden uit meer dan een woord bestaan, noemt men de kele Samengestelde helpstandige naamwoorden; als: tuinman, kerkgebouwt, stadheis; entk.

e. Sommige samengestelde helpstandige naamwoorden verkrijgen door omkeeting eene verschillende beteekenis; als: waterpiet en pietwater; boterwat en watboter; kerkheis en heiskerk; bloemdel en delbloem; land, soort en soortland; entk.

f. De helpstandige naamwoorden kunnen als verkleind worden voorgesteld door achtervoeging van je, tje en pje; als: kind, kindje; tuin, tuintje; bloem, bloempje; entk.

Vijfde les.

Over het getal.

a. Een hulpstandig naamwoord, dat eene eenheid of verkamelde eenheid uitdrukt, noemt men een enkelvoudig, en dat, hesselk eene hoedeelheid uitdrukt, een meervoudig hulpstandig naamwoord.

b. De onderscheiding van enkel—en meervoud noemt men getal.

c. Enkelvoudige hulpstandige naamwoorden, worden meervoudig gemaakt door achter dezelve eene s, en, n of eren te voegen; als: tafel, tafels; staal, staalen; kichte, kichten; kind, kinderen; entk.

d. Bij sommige hulpstandige naamwoorden, wordt de laatste letter terdus verdubbeld; als: pot, potten; bed, bedden; entk. Terwijl andere van de bovengenaemde regelen afwijken; als: Schoonheid, Schoonheden; lid, liden; Schip, Schepen; stad, steden; inleg, inlagen; Timmerman, Timmerlieden; entk.

e. Somtijds verkrigen de hulpstandige naamwoorden door hinnen insgang in het meervoud eene verschillende betekenis; als: kleed, kleeden, kleedren; been, beenen, beenderen; entk.

Zesde les.

Over het geslacht

a. De hulpstandige naamwoorden hebben drie geslachten, als: mannelijk, vrouwelijk, en ontijdig.

b. Tot de mannelijke hulpstandige naamwoorden behooren:

1. Alle namen van mannen, mannelijke waardigheden en bedieningen; als: Jan, koning, ten, merman; entk.

2. Alle hulpstandige naamwoorden, welke op dom eindigen, en geene verkamelde eenheid uitdrukkende; als: ouderdom, rijkdom; entk.

3. Die hulpstandige naamwoorden, welke op er eindigen, van een werkwoord ontleend, en op een werkwoord overgebracht zijn; als: passer, meter, kuurkrekker; entk.

4. Die hulpstandige naamwoorden, welke op em, tem, tem, em en em eindigen; als: bo, dom, balsem, bochem, kalm, arm; entk.

5. De voortels der werkwoorden, die de daad welke uitdrukkende; als hulpstandige naamwoorden beschouwd en gebruikt; als: loop, den, sch, val; entk.

Zevende les.

Opvolg.

- a. Tot de vrouwelijke helpstandige naamwoorden behooren:
1. Alle namen van vrouwen, vrouwelijke aardigheden en bedieningen; als: Maria, koningin, naaitster; entk.
 2. Alle helpstandige naamwoorden, welke op leid eindigen; als: gezondheid, staartheid; entk.
 3. Alle woorden, welke op ing isgaan, en van werkwoorden afgeleid zijn; als: rekening van rekenen; handeling van handelen; entk.
 4. Alle woorden, welke op st isgaan, en van werkwoorden afgeleid zijn; als: ginst van ginnen; stinst van stinnen; entk.
 5. Alle woorden, welke op te isgaan, en van bijzondere naamwoorden en deelwoorden afgeleid zijn; als: gedaante van gedaan; gestel, te van gestel; breedte en grootte van breed en groot; entk.
 6. Alle woorden, welke op nis isgaan, en van werkwoorden afgeleid zijn; als: belydenis, gezangnis; entk. Uitzonderingen hierop zijn van, niet en dermis.
 7. Alle namen der letters en cijfers; als: eene a, eene d; eene 3, eene 8; entk.

Achtste les.

Opvolg.

- a. Tot de onzijdige helpstandige naamwoorden behooren:
1. Alle namen van landen, steden, dorpen of plaatsen; als: het verrichtbare Tata, het oude batavia; entk.
Hiervan zijn isgehouden die namen, welke het bipalende lidwoord de voor zich nemen; als: de helder, de kadoe; de mae, ien; entk.
 2. Alle derkleinwoorden; als: het boompje, het tapeltje; entk.
 3. Alle bijvoegelijke naamwoorden en werkwoorden als helpstandige naamwoorden gebruikt; als: het goede, het grootte, het slapen, het eten; entk.
 4. Alle derhamelde namen, of die woorden, welke de dingen als een geheel voorstellen; als: het gestaekte, het gedogelte; entk.
 6. De hamergestelde helpstandige naamwoorden nemen het geslacht van het laatste woord aan; als: de ruierberg, het stadhuis, het koningrijk; entk.

Viende les.

Oker de naamvallen of gevallen.

- a. De veranderingen of verblijgingen, welke de zelfstandige naamwoorden met hünne lidwoorden, bytoegelyke naamwoorden en doornaamwoorden in hünne onderscheidene betrekkingen ondergaan, noemt men gevallen.
- b. Er sijn in de Nederdütische taal drie gevallen; als: eerste, tweede en derde geval.
- c. Het eerste geval stelt het naamwoord voor als werkende, lijdende, wordende, sijnde, hebbende of aangesproken, en dit noemt men het onderwerp der rede.
- d. Het eerste geval komt voor, als werkende, in: ik loop, hij komt, hij eten; als lijdende, in: Jan wordt beuind, hij wordt gestraft; als wordende, in: Mietje wordt groot, hij wordt rijk; als sijnde, in: gij sijt lie, hij was ongehoorzaam, hij sijn sij in gekeest; als hebbende, in: ik heb geen geld, hij hebben een mooi paard; als aangesproken, in: mijn heer, mijn vrouwt; enz.
- e. Het tweede geval stelt het naamwoord voor als dat, waerop de werking overgaat, en dit noemt men het voorwerp.

- f. Het derde geval stelt het naamwoord voor als bepaling van het onderwerp, voorwerp of gezegde, en is kenbaar aan des voorzetsels.
- g. Het onderwerp is ook dat waaraan iets gezegd, of waaraan iets toegesegd wordt. in: de Tijger is vreed, en de hond blaft, hij sijn, ge en hond het onderwerp.
- h. Het gezegde is dat, waerlijk van het onderwerp gezegd of aan hetzelve toegesegd wordt. Zoo sijn de woorden vreed en blaft het gezegde.
- i. Deze gevallen sijn dus niet anders dan de betrekkingen, waarin sij de dingen voorstellen, het sij als onderwerp, voorwerp of bepaling.

Ziende les.

Oker de lidwoorden.

- a. De lidwoorden strekken om de betekenis der zelfstandige naamwoorden algemeen te maken of te bepalen.
- b. Zij worden daarom onderscheiden in bepalende en onbepalende lidwoorden.
- c. Zij verkrijgen van de zelfstandige naamwoorden, waarbij sij geplaatst sijn, hün

geslacht, getal en geval, en worden met deze aldus verbogen:

	Enkelvoudig.	
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Ontijdig.
1. de vader.	1. de moeder.	1. het kind.
2. den vader.	2. de moeder.	2. het kind.
3. des vaders. of van den vader; der vader of aan den vader.	3. der moeder of van de moeder; de moeder, der, der moeder of aan de moeder.	3. des kinds of van het kind; het kind, den kinde of aan het kind.
	Meervoudig.	
1. de vaders.	1. de moeders.	1. de kinderen.
2. de vaders.	2. de moeders.	2. de kinderen.
3. der vaders of van de vaders; den vader of aan de vaders.	3. der moeders of van de moeders; de, der of aan de moeders.	3. der kinderen of van de kinderen; den kinderen of aan de kinderen.
	Enkelvoudig.	
1. een man.	1. een vrouw.	1. een kind.

2. eenen man.	2. een vrouw.	2. een kind.
3. eens mans of van eenen man; eenen man of aan eenen man.	3. eeners vrouws of van een vrouw; een vrouw of aan een vrouw.	3. eens kindes of van een kind; een kind, eenen kinde of aan een kind.

Meervoudig.

1. mannen.	1. vrouwen.	1. kinderen.
2. mannen.	2. vrouwen.	2. kinderen.
3. van mannen; mannen of aan mannen.	3. van vrouwen; vrouwen of aan vrouwen.	3. van kinderen; kinderen of aan kinderen.

Op de les.

Over de bijvoegelijke naamwoorden.

- De bijvoegelijke naamwoorden geven de eigenschappen en hoedanigheden der voorwerpen te kennen; als: groot, klein, fraai, deigsthaan, enz.
- De bijvoegelijke naamwoorden verkrijgen hun geslacht, getal en geval van de helpstaande naamwoorden, waartoe zij behooren, en worden met deze aldus verbogen:

Mannelijk.	Enkelvoudig. Vrouwelijk.	Onzijdig.
1. de slytjige jongen.	1. de brade dochter.	1. het slygge paard.
2. den slytjigen jongen.	2. de brade dochter.	2. het slygge paard.
3. des slytjigen jongens of van den slytjigen jongen; den slytjigen jongen of aan den slytjigen jongen.	3. der brade dochter; of van der brade dochter; de, der of aan de brade dochter.	3. des slygge paards of van het slygge paard; het slygge paard den slyggen paard of aan het slygge paard.
	Meervoudig.	
1. de slytjige jongens.	1. de brade dochters.	1. de slygge paarden.
2. de slytjige jongen.	2. de brade dochters.	2. de slygge paarden.
3. der slytjige jongens of van de slytjige jongen; den slytjigen jongens of	3. der brade dochters; of van de brade dochters; de, der of aan de brade dochter.	3. der slygge paarden of van de slygge paarden; den slyggen paarden, of

Mannelijk.	Enkelvoudig. Vrouwelijk.	Onzijdig.
1. een slytjige jongen.	1. een brade dochter.	1. een slyg paard.
2. eenen slytjigen jongen.	2. een brade dochter.	2. een slyg paard.
3. eens slytjigen jongens of van eenen slytjigen jongen; eenen slytjigen jongen of aan eenen slytjigen jongen.	3. een brade dochter; of van een brade dochter; een, een of aan een brade dochter.	3. eens slyggen paard; het of van een slyg paard; een slyg paard; het, eenen slyggen paard; ide of aan een slyg paard.
	Meervoudig.	
1. slytjige jongens.	1. brade dochters.	1. slygge paarden.
2. slytjige jongen.	2. brade dochters.	2. slygg paarden.
3. van slytjige jongens; slytjigen jongens of aan slytjige jongens.	3. van brade dochter; ters; brade dochters of aan brade dochter.	3. van slygge paard; den; slyggen paarden of aan slygge paarden.

Taalple les.

Herdolg.

- a. Wanneer de bijvoegelijke naamwoorden achter de zelfstandige naamwoorden komen, ondergaan zij geene verandering.
- b. Wanneer zij een stof aanduiden, nemen zij en aan, en blijven voort onderbogen; als: een ijtern ketting, een gaiden horlogie; entk.
- c. Behalve de verblijging hebben de bijvoegelijke naamwoorden nog trappen van vergelijking; als: den Stellenden, den vergelijkenden of dergroeten, den en den overtreffenden trap.
- d. De stellende trap is het bijvoegelijke naamwoord zonder eenige verandering in den uitgang; als: goed, leoon; entk.
- e. De vergelijkende trap wordt gemaakt door achtervoeging van er, als: hooger, kleiner; entk.
- f. De overtreffende trap wordt gemaakt door achter de bijvoegelijke naamwoorden st, te voegen; als: hoogst, laagst; entk.
- g. Sommige bijvoegelijke naamwoorden stijgen van deke ryelen af; als: goed, beter, best; veel, meer, meest; leuand, erger, ergst; reinig,

minder, minst.

- h. Andere bijvoegelijke naamwoorden maken hünne trappen van vergelijking door bijvoeging van meer en meest; als: beschaafde volken, meer beschaafde volken, meest beschaafde volken.
- i. Sommige bijvoegelijke naamwoorden hebben in het geheel geene trappen van vergelijking, omdat hünne betekenis hiervoor niet vatbaar is; b. v.: ijskoude, gilt hart, beendroog, stierkant; entk.
- j. Wanneer de bijvoegelijke naamwoorden van het vabepaalende lidwoord voorafgegaan, met of zonder e geschreven worden, geven zij in sommige gevallen een verschillende betekenis aan het voorwerp; als: een goed koning beteekent iemand, die in zijn ambt goed en geschikt is; een goede koning is een koning, die goed van inborst is. Zoo ook met een groet veldheer en een groot veldheer; entk.
- k. Wanneer de bijvoegelijke naamwoorden de plaats der zelfstandige naamwoorden bekleeden, worden zij even als deke verbogen; als: de vlytige vordt beloont; de tragen vordt veracht; entk.
- l. In het mannelijke enkelvoud rijken de bij,

voegelijke naamwoorden echter van den boven,
genoemden regel af, en nemen eenig en aan;
b. v.: des braven, des ondergeteekenden; enz.

Dertiende les.

Over de voornaamwoorden.

- a. Voornaamwoorden zijn zulke woorden, welke men in de plaats des der zelfstandige naamwoorden, om eene gedurige herhaling van hetzelfde woord te vermijden.
- b. Zij worden in zes soorten verdeeld; als.
1. Persoonlijke voornaamwoorden.
 2. wederkerende voornaamwoorden.
 3. Betreffelijke voornaamwoorden.
 4. Vragende voornaamwoorden.
 5. Aanzijgende voornaamwoorden.
 6. Betrekkelijke voornaamwoorden.
- c. De persoonlijke voornaamwoorden het men in den plaats van personen.
- d. Zij zijn voor het enkelvoud: ik, gij, hij, zij, men, iemand, niemand, elk, ieder, enz.; en voor het meervoud: wij, gij en zij.
- e. Men onderscheidt deze voornaamwoorden in drie personen; te weten: 1ste, 2de en 3de persoon.

1. De eerste persoon, voor het enkelvoud ik, in het meervoud wij, is de persoon, die spreekt; de tweede persoon, in het enkel- en meervoud gij, de persoon, tegen wien men spreekt; de derde persoon, voor het enkelvoud hij, zij, het, men, iemand; niemand, elk, ieder, en in het meervoud zij, de persoon, van wien men spreekt.

2. Zij worden aldus verbogen:

Enkelvoudig.		
Eerste persoon.	Tweede persoon.	
1. ik.	1. jij.	
2. mij.	2. u.	
3. van mij; mij of aan mij.	3. van u; u of aan u.	
Meervoudig.		
1. wij.	1. gij.	
2. ons.	2. u.	
3. van ons; ons of aan ons.	3. van u; u of aan u.	
Derde persoon.		
Enkelvoudig.		
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Ontijdig.
1. hij.	1. zij.	1. het.
2. hem.	2. haar.	2. het.
3. van hem;	3. van haar;	3. van het;
hem of aan hem.	haar of aan haar.	het of aan het.

Meervoudig.

1. hij.	1. hij.	1. hij.
2. hen.	2. haar.	2. hen.
3. van hen, hien of aan hen.	3. van haar; haar of aan haar.	3. van hen; hien of aan hen.

h. Men wordt alleen in het eerste geval gebruikt, iemand en niemand in alle getallen, doch ondergaan geen verandering dan in het derde geval, wanneer hij een I aanneemt.

i. De persoonlijke voornaamwoorden nemen somtijds het woordje helf achter zich, als: ik helf heb het gezien, enz.

j. Dit helf verandert in zelve, wanneer het achter vrouwelijke woorden geplaatst is, en wordt overigens, of schoon achter naamwoorden geplaatst, even als de bijvoegelijke naamwoorden verbogen; ingehouderd in het meervoud, wanneer het een n aanneemt.

Men zegt dus: de kinderen zelve, zij zelve, de moeder zelve.

Veertiende les.

Over de wederkerende en beklitte-
lijke voornaamwoorden.

a. De wederkerende voornaamwoorden dienen om aan te duiden, dat de werking, welke door

iemand verrigt wordt, op zich zelve terugkeert.

b. De persoonlijke voornaamwoorden zijn: in het enkelvoud, voor den eersten persoon, mij; voor den treden persoon, u; voor den derden persoon, in het mannelijke, vrouwelijke en onzijdige hij; in het meervoud: ons, u, hij.

c. Zoo zegt men dus:

ik wasch mij.

gij wascht u.

hij wascht zich.

zij waschen ons.

gij wascht u.

zij waschen zich.

d. Beklittelijke voornaamwoorden dienen om aan te duiden, aan wien of wie eenig voorwerp behoort.

e. Zij zijn: mijn, uw, zijn, haar, ons en hun.

f. De beklittelijke voornaamwoorden, door een naamwoord gevolgd, ondergaan dezelvende veranderingen als de bijvoegelijke naamwoorden.

g. Zij worden aldus verbogen:

	Enkelvoudig.	
Mannelijk.	Wrouwelijk.	Onzijdig.
1. mijn vriend.	1. mijne vriendin.	1. mijn huis.
2. mijnen vriend.	2. mijne vriendin.	2. mijn huis.

3. mijns vriend of van mijnen vriend; mijnen vriend of aan mijnen vriend.	3. mijner vriendin of van mijne vriendin; mijne, mijner of aan mijne vriendin.	3. mijns huises of van mijn huis; mijnen huise, mijn huis of aan mijn huis.
---	--	---

Meerwoordig.

1. mijne vrienden.	1. mijne vriendinnen.	1. mijne huizen.
2. mijne vrienden.	2. mijne vriendinnen.	2. mijne huizen.
3. mijner vrienden of van mijne vrienden; mijner vrienden of aan mijne vrienden.	3. mijner vriendinnen of van mijne vriendinnen; mijne, mijner of aan mijne vriendinnen.	3. mijner huizen of van mijne huizen; mijner huizen of aan mijne huizen.

h. Soms nemen de betittelijke voornaamwoorden het bepalende lidwoord vóór zich, en worden zonder helpstandig naamwoorden gebruikt.

Hij nemen als dan in het meervoud eenen aan; als: wies boeken zijn die? Wie zijn de mijnen, de uwen, de lijnen, de hinnen; enz.

i. De betittelijke voornaamwoorden in den derden persoon schikken zich ook in geslacht naar den eigenaar, doch worden even als die van den eersten persoon verboogen. Zoo zegt men:

de meder heet haren hoon bestraf, de vrouw heet haren tuin vergraaid; enz.

Opziende les.

Over de vragende voornaamwoorden.

- De vragende voornaamwoorden dienen om naar personen of zaken te vragen.
- Hij zijn: wie, wat, welke en hoedanige.
- Wie neemt geen helpstandig naamwoord aht, ter zich, en dient om algemeen naar personen te vragen; b. v.: Wie is hier gerust? van wien spreekt gij?
- Welke dient om meer bepaald naar personen en of zaken te vragen; b. v.: welke man heeft het gezegd? welke boeken neemt gij?
- Wat gebruikt men om naar voorwerpen te vragen, waarvan men niet weet of het personen of zaken zijn, en tot welk geslacht of getal de zelve behooren; b. v.: Wat is er gebeurd? Wat hebt gij gezien?
- Hoedanige wordt gebruikt, wanneer men naar de hoedanigheden van personen of zaken vraagt; als: hoedanigen broeder hebt gij? hoedanige boeken verlangt gij?
- De vragende voornaamwoorden wie en

Welke worden aldus verbogen:

Enkelvoudig.		
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
1. wie, welk of welke.	1. wie, welke.	1. wat, welke.
2. wien, welken.	2. wie, welke.	2. wat, welke.
3. wien of van wien; wien of aan wien; wels of van welken; welken of aan welken.	3. wien of van wie; wie of aan wie; welker of van welke; welke of aan welke.	3. wien of van wat; wat of aan wat; wels of van welk; welken, welk of aan welk.
Meervoudig.		
1. wie, welke.	1. wie, welke.	1. welke.
2. wie, welke.	2. wie, welke.	2. welke.
3. wien of van wie; wien of aan wie; welker of van welke; welken of aan welke.	3. wien of van wie; wie of aan wie; welker of van welke; welke of aan welke.	3. welke of van welke; welken of aan welke.

Zestiende les.

Over de aansijgende voornaamwoorden.

- De aansijgende voornaamwoorden gebruikt men om personen of zaken aan te wijzen.
- Zij zijn: deze, die, dit, dat en gene.
- Als dezelve behooren ook diegene, degene, dezelve, dezelve, hulke, zeker, dergelijke; liedelijke en loodelijke.
- Om drie dingen, die van elkander af liggen, aan te duiden, gebruikt men, in het mannelijke en vrouwelijke geslacht, deze voor het naaste; die, voor het middelste; en gene voor het meest afgelegen; en voor het onzijdige geslacht dit; dat en gene.
- De aansijgende voornaamwoorden die en dat worden even als de vragende voornaamwoorden wie en wat verbogen.
- De verbuiging van deze en gene is als volgt:

Enkelvoudig.		
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
1. deze, gene.	1. deze, gene.	1. dit, gene.
2. dezen, genen.	2. deze, gene.	2. dit, gene.
3. dezes, of van	3. dezer, of van	3. dezes, of van

deken; deken of aan deken; genes of van genen. genen of aan genen.	deke; deke of aan deke; genen of van gene; gene of aan gene.	deken; deken of aan dit; genes of van genen; genen of aan gene.
1. deke, gene. 2. deke, gene. 3. deken of van deke; deken of aan deke; genen of van gene; genen of aan gene.	Meelvoudig. 1. deke, gene. 2. deke, gene. 3. deken, of van deke; deke of aan deke; genen of van gene; gene of aan gene.	1. deke, gene. 2. deke, gene. 3. deken of van deke; deken of aan deke; genen of van gene; genen of aan gene.
9. Voor de aansijgende voornaamwoorden, die uit <u>gene</u> en <u>de</u> of <u>die</u> samengesteld zijn, wordt elk deel verbogen, zonder dat deke verbogene deken, van elkander worden gescheiden; als: <u>degene</u> , <u>degenen</u> , <u>degenen</u> , <u>diegene</u> , <u>diegenen</u> ; enz.		
h. Bij nemen in het meervoud eenen <u>n</u> aan.		

Zeventiende les.

Over de betrekkelijke voornaamwoorden.

a. Betrekkelijke voornaamwoorden zijn zulke woorden, welke op een reeds genoemd of voorafgegaan zelfstandig naamwoord betrekking hebben.

b. Tot deke woorden behooren die, wie, welke, wat, dat en hoorelk.

c. Onder de betrekkelijke voornaamwoorden tel men ook waarmede, waardoor, waarin, waarvan, waar, aan; enz. Deke moeten echter voor zaken, nimmer voor personen gebruikt worden.

d. De betrekkelijke voornaamwoorden, die ter nadere omschrijving van eenig onderwerp of voorwerp de plaats van deke innemen, ondergaan ook door verbuiging eenig verandering, naar mate zij als onderwerp, voorwerp of bepaling voorkomen.

e. Zij worden eenen als de vragende voornaamwoorden wie en welke verbogen.

f. Wat en dat worden niet verbogen, en voor het onzijdige geslacht gebruikt men hoorelk, dat insgelijks, eenige gevallen uitgezonderd, geen verandering ondergaat.

15

Achtste les.

Over de werkwoorden.

(Dierzelver wijzen.)

- a. Werkwoorden zijn zulke woorden, welke het bestaan of de handeling van eenen persoon of een zaak aanduiden.
- b. Eine werking of handeling kan op verschillende wijzen voorkomen; als: onbepaalde, bepaalde, voorwaardelijke en gebiedende.
- c. Men neemt de eerste wijze van voorstel de onbepaalde, de tweede de aantoonende, de derde de aan- of bijvoegende en de vierde de gebiedende wijs.
- d. De onbepaalde wijs stelt de werking algemeen, slechts met bepaling van tijd, voor; als: loopen, gelopen hebben, te willen loopen.
- e. De aantoonende wijs stelt de werking bepaald voor, dat is, met aantooning van tijd, persoon en getal; als: ik loop, ik liep, ik heb geloopt, ik had geloopt, ik zal loopen en ik zal geloopt hebben.
- f. De aan- of bijvoegende wijs stelt de werking als voorwaardelijke, trijfelende of wenschende voor, als: ik wenschte dat hij hier kwam, ach! ware hij niet gestorven; wij zouden wel gekomen zijn, maar, enz.

De gebiedende wijs wordt gebruikt, wanneer men iemand iets gebiedt of bevelt; als: leer uwe les, weest gehoorzaam; enz.

Regentiende les.

Tijden en personen.

- a. Eine werking kan op verschillende tijden plaats hebben; hij kan tegenwoordig, verleden of toekomend zijn.
- b. In de Nederduitsche taal kan de verledene tijd ook nog, als op drie verschillende tijdpunten geschiedende, worden voorgesteld; als: omvol, maakt verledene, volmaakt verledene en meer dan volmaakt verledene tijd; en de toekomende tijd op twee verschillende tijdpunten; als: eerste en tweede toekomende tijd.
- c. De werkwoorden in de Nederduitsche taal hebben drie telden; als den tegenwoordigen, omvol, maakt verledenen, volmaakt verledenen, meer dan volmaakt verledenen, eersten en tweeden toekomenden tijd.
- d. De tegenwoordige tijd duidt aan, dat de werking geschiedt op hetzelve oogenblik, waarin men spreekt; b. v.: ik eet, ik ga; enz.
- e. De onvolmaakt verledene tijd duidt een werking aan, die wel verleden is op den tijd, waarin

men spreekt, maar nog voortduurde op den tijd,
waarvan men spreekt; s. v.: ik schreef gisteren
te acht uren eenen brief.

- f. De volmaakte verledene tijd duidt aan, dat
de werking geheel geëindigd is op den tijd, waar
in men spreekt; s. v.: ik heb gevonden, ik
heb geschreven; enz.

Twintigste les.

Overvolg.

- a. De meer dan volmaakte verledene tijd duidt
aan, dat de werking niet alleen geëindigd is op
den tijd, waarin men spreekt, maar ook al
verleden was op den tijd, waarvan men spreekt;
s. v.: ik had reeds eenen brief geschreven, toen
mijn broeder te huis kwam; enz.

- b. De eerste toekomstige tijd duidt aan, dat de
werking nog gebeuren moet; s. v.: ik zal mor
gen bij u komen.

- c. De tweede toekomstige tijd duidt aan, dat
de werking nog gebeuren moet op den tijd,
waarin men spreekt, maar al verleden zijn
zal op den tijd, waarvan men spreekt; s. v.:
ik zal morgen te het uren reeds eenen brief
geschreven hebben.

- d. De werkwoorden hebben drie persoon, als: den
eersten den tweeden en den derden persoon.

- e. De eerste persoon of de persoon, die spreekt,
is, voor alle geslachten, ik, in het meervoudige
wij.

- f. De tweede persoon of de persoon, tegen wien
men spreekt, is, in het enkelvoudige en meer,
voudige, gij voor alle geslachten.

- g. De derde persoon of de persoon, van wien
men spreekt, is voor het mannelijk hij, voor
het vrouwelijke zij, en voor het onzijdige het;
in het meervoudige voor alle geslachten zij.

- h. Een werkwoord in al deszelfs vryken, tijden
en persoon, opgenomen heet men vervoegen.

Een en twintigste les.

Over de verdeelig der werkwoorden ten opzichte hunner vervoeging.

- a. Men verdeelt de werkwoorden, ten opzichte hun
ner vervoeging, in: gelijkvloeyende, ongelijkvloeyende,
de en onregelmatige.

- b. Gelijkvloeyende werkwoorden zijn die, welke
in de vervoeging niet van voortlokkende letter ver
anderen, in den onvolmaakteverledenen tijd de
of te en in het verledene deelwoord eene d

of te met een voorvoegsel ge hebben; als: leren,
leerde, geleerd; straffen, strafte, gestrapt.

c. Onregelmatische werkwoorden zijn hulke, die
in de verwoeging van vertelklinker veranderen en
in het verleden deelwoord en, met een voorvoegsel
ge hebben; als: loken, las, gelooken, dragen, draeg,
gedragen; steken, stak, gestoken; en.

d. De onregelmatige werkwoorden zijn hulke, die
in de verwoeging niet alleen van vertelklinker,
letter, maar ook van voltermelchklinker veranderen.

e. Onregelmatige noemt men ook hulke, die in
een of ander opzigt van den gewonen regel af,
afwijken.

f. Tot de onregelmatige werkwoorden behooren: 1°
de hulpwerkwoorden hebben, hulken, zijn en worden.
2° alle een lettergreepige werkwoorden; als: gaan,
staan, doen, hien en slaan. 3° de werkwoorden
brengen, houden, heffen, denken, komen,
koopen, raeken, kunnen, mogen, moeten, zigen
en vreten.

Dree en trintigste les.

Over de verdeeling der werkwoorden
ten opzichte der werking, welke zij
aanluiden.

a. Men verdeelt de werkwoorden, ten opzichte der
werking, welke zij aanluiden, in: } bedrijvende,
lijdende, onzijdige en wederkerende werkwoorden.

b. Een bedrijvend werkwoord duidt eene werking
aan, die van den werker op een ander voorwerp
overgaat; b. v.: Jun slaat den hond, de vader
hemins zijnen hoon.

c. Een lijdend werkwoord stelt het naamwoord
niet als werkende, maar als eene werking onder,
gaande, voor, welke door een ander werkend
vozen verrigt wordt.

d. Zij worden gemaakt van het verledene deel,
woord van een bedrijvend werkwoord en de
hulpwerkwoorden zijn en worden; als: gestraft
worden, hemind zijn; en.

e. Een onzijdig werkwoord duidt eene werking
aan, welke niet van den werker op een
ander voorwerp overgaat, maar in zich zelve
blijft. b. v.: als: hitten, slapen, gaan,
loopen; en.

f. Een wederkerend werkwoord duidt eene werking
aan, welke niet van den werker op een ander
voorwerp, maar op den werker zelven overgaat
of terugkeert; als: ik wasch mij, hij beliedt
zich aan.

g. Behalve de reeds genoemde soorten van werkwoorden, zijn er nog onpersoonlijke en hulpwerkwoorden.

h. Onpersoonlijke zijn welke, welke alleen in den derden persoon, met het persoonlijke voorwoord het verzoegd worden; als: het regent, het vraagt, het spijt mij, enz.

i. De hulpwerkwoorden zijn die, welke dienen om andere werkwoorden te helpen verzoegen. Zij zijn: hebben, willen, zijn en worden.

Oris en trintigste les.
 Overoeging van het gelijksloeiende he,
 drijvende werkwoord Beminnen.

Onbepaalde wijs.	Oudwoorden
Teg. tijd. beminnen.	Teg. deelw. beminnende.
verl. tijd. bemind hebben.	verl. deelw. bemind.
Toek. tijd. te willen beminnen.	

Antoonende wijs.	Bijvoegende wijs.
Tegenwoordige tijd.	
ik bemine.	dat ik beminne.
gij bemint.	dat gij bemintet.
hij bemint.	dat hij beminne.

wij beminnen.	dat wij beminnen.
gij bemint.	dat gij bemintet.
hij bemint.	dat hij bemintet.

Ontvolmaakt verledene tijd.

ik beminde.	dat ik beminde.
gij bemindet.	dat gij bemindet.
hij beminde.	dat hij beminde.
wij beminden.	dat wij beminden.
gij bemindet.	dat gij bemindet.
hij beminden.	dat hij beminden.

Volmaakt verledene tijd.

ik heb bemind.	dat ik heb bemind.
gij hebt bemind.	dat gij hebt bemind.
hij heeft bemind.	dat hij heeft bemind.
wij hebben bemind.	dat wij hebben bemind.
gij hebt bemind.	dat gij hebt bemind.
hij hebben bemind.	dat hij hebben bemind.

Meer dan volmaakt verledene tijd

ik had bemind.	dat ik hadde bemind.
gij hadt bemind.	dat gij hadtet bemind.
hij had bemind.	dat hij hadde bemind.
wij hadden bemind.	dat wij hadden bemind.
gij hadt bemind.	dat gij hadtet bemind.
hij hadden bemind.	dat hij hadden bemind.

Eerste toekomstige tijd.

ik zal beminnen.
gij zult beminnen.
hij zal beminnen.
wij zullen beminnen.
gij zult beminnen.
hij zullen beminnen.

dat ik zoude beminnen.
dat gij zoudes beminnen.
dat hij zoude beminnen.
dat wij zouden beminnen.
dat gij zoudes beminnen.
dat hij zouden beminnen.

Trede toekomstige tijd.

ik zal bemind hebben.
gij zult bemind hebben.
hij zal bemind hebben.
wij zullen bemind hebben.
gij zult bemind hebben.
hij zullen bemind hebben.

dat ik zoude bemind hebben.
dat gij zoudes bemind hebben.
dat hij zoude bemind hebben.
dat wij zouden bemind hebben.
dat gij zoudes bemind hebben.
dat hij zouden bemind hebben.

Gebiedende wijs.

Enkelvoud. bemint.

Meeroud. bemint.

Over en twintigste les.

Overvoering van het ongelijklopende
overkeerende overwoord Wassen
Wassen.

Onbepaalde wijs.

Overwoorden.

Teg. tijd. zich wassen.
Overl. tijd. zich gewassen
hebben.

Teg. deelw. zich wassende.
Overl. deelw. zich gewassen
hebbende.

Toek. tijd. zich te wassen

wassen.

Antoonende wijs.

Bijvoegende wijs.

Tegenwoordige tijd.

ik wasch mij.
gij wascht u.
hij wascht zich.
wij wassen ons.
gij wascht u.
hij wassen zich.

dat ik mij wasche.
dat gij u waschet.
dat hij zich wasche.
dat wij ons wassen.
dat gij u waschet.
dat hij zich wassen.

Onvolmaakte overledene tijd.

ik wiesch mij.
gij wiescht u.
hij wiesch zich.
wij wieschen ons.
gij wiescht u.
hij wieschen zich.

dat ik mij wiesche.
dat gij u wieschet.
dat hij zich wiesche.
dat wij ons wieschen.
dat gij u wieschet.
dat hij zich wieschen.

Volmaakte overledene tijd.

ik heb mij gewassen.
gij hebt u gewassen.
hij heeft zich gewassen.
wij hebben ons gewassen.
gij hebt u gewassen.
hij hebben zich gewassen.

dat ik mij hebbe gewassen.
dat gij u hebbe gewassen.
dat hij zich hebbe gewassen.
dat wij ons hebben gewassen.
dat gij u hebbe gewassen.
dat hij zich hebben gewassen.

Meer dan volmaakte overledene tijd.

ik had mij gewassen.

dat ik mij hadde gewassen.

gij hadt u gewasschen.
 hij had sich gewasschen.
 wij hadden ons gewasschen.
 gij hadt u gewasschen.
 hij hadden sich gewasschen.

dat gij u hadde gewasschen.
 dat hij sich hadde gewasschen.
 dat wij ons hadden gewasschen.
 dat gij u hadde gewasschen.
 dat hij sich hadden gewasschen.

Eerste toekomende tijd.

ik zal mij wasschen.
 gij zult u wasschen.
 hij zal sich wasschen.
 wij zullen ons wasschen.
 gij zult u wasschen.
 hij zullen sich wasschen.

dat ik mij zal wasschen.
 dat gij u zult wasschen.
 dat hij sich zal wasschen.
 dat wij ons zullen wasschen.
 dat gij u zult wasschen.
 dat hij sich zullen wasschen.

Tweede toekomende tijd.

ik zal mij gewasschen
 hebben.
 gij zult u gewasschen
 hebben.
 hij zal sich gewasschen
 hebben.
 wij zullen ons gewasschen
 hebben.
 gij zult u gewasschen
 hebben.
 hij zullen sich gewasschen
 hebben.

dat ik mij zult gewasschen
 hebben.
 dat gij u zult gewasschen
 hebben.
 dat hij sich zal gewasschen
 hebben.
 dat wij ons zullen gewasschen
 hebben.
 dat gij u zult gewasschen
 hebben.
 dat hij sich zullen gewasschen
 hebben.

Gebiedende wijs.

Enkelvoud. wasch u.

Meervoud. wascht u.

Wij en trintigste les.

Lijstje der onregelmatig merkworoden.

Onbep. wijs.		Aantoonende wijs.	
Teg. tijd.	Teg. tijd.	Onvol. tijd.	Vol. tijd.
hebben.	ik heb.	ik had.	ik heb gehad.
hielden.	ik had.	ik had.	
Wijns of wijzen.	ik ben.	ik was.	ik ben geweest.
worden.	ik word.	ik word of werd.	ik ben geworden.
gaan.	ik ga.	ik ging.	ik ben gegaan.
staan.	ik sta.	ik stond.	ik heb gestaan.
doen.	ik doe.	ik deed.	ik heb gedaan.
kien.	ik kie.	ik kay.	ik heb gekien.
slaan.	ik sla.	ik slay.	ik heb geslagen.
brengen.	ik breng.	ik brag.	ik heb gebracht.
houden.	ik houd.	ik hield.	ik heb gehouden.
heffen.	ik hef.	ik hief.	ik heb geheven.
denken.	ik denk.	ik dachs.	ik heb gedacht.
komen.	ik kom.	ik kwam.	ik ben gekomen.
koopwen.	ik koop.	ik kochs.	ik heb gekocht.
hoeken.	ik hoek.	ik hochts.	ik heb gehoekt.
kunnen.	ik kan.	ik kon.	ik heb gekonnen.

mogen.	ik mag	ik moge.	ik heb gemogen.
moeten.	ik moet.	ik moest.	ik heb gemoeten.
moeten.	ik moet.	ik moest.	ik heb gemoeten.
zeggen.	ik zeg.	ik zeide	ik heb gezegd.
vrieten.	het vriet.	het vroom.	het heeft gero-
			oren.

Zes en twintigste les.

Over de bywoorden.

- a. De bywoorden geven te kennen hoe of op welk eene wijze de werking geschiedt; als: gerust slapen, alijtig leeren; enk.
- b. Somtijds dienen zij ook om de betekenis der bijvoegelijke naamwoorden nader te bepalen, als: een blutingerwoon sterke wind, een zeer groot paard, eene snel stroomende rivier; enk.
- c. De bywoorden hebben, even als de bijvoegelijke naamwoorden, drie trappen van vergelijking, welke op dezelfde wijze als zij deze gevormd worden.
- d. Sommige bywoorden veranderen door het aannemen van ek in bijvoegelijke naamwoorden, als: ik doe het schaars, dagelijks of te ver, geest, en die goederen zijn schaarsche, het dagelijksche brood, vergeessche maecte; enk.

l. Men onderscheidt de bywoorden in de volgende soorten:

1. Van tijd; als: heden, van daag, gisteren, nimmer, mer, nooit, thans, immer, altijd, bestendig, veerlij; enk.
2. Van plaats als: hier, daar, nergens, overal, ginds, elders, beneden, boven; enk.
3. Van hoedanigheid, als: wel, kwalyk, voor, teytig, behendig, veijfelijk; enk.
4. Van bevestiging; als: ja, liker, waarlijk, kon, der twijfel; enk.
5. Van ontkennig; als: neen, niet, geenskins; enk.
6. Van twijfeling; als: mispkin, mogelijk, hel, ligt; enk.
7. Van onderzaging; als: hoe, waarom; enk.
8. Van orde; als: eerstelyk, daarna, alvrent, ten tweede; enk.

Zeven en twintigste les.

Over de telwoorden.

- a. De telwoorden dienen om de hoeveelheid der voorwerpen algemeen of bepaald aan te duiden. Zij worden daarom ook onderscheiden in

hoofd en algemeene telwoorden.

b. De hoofdtelwoorden zijn de getallen een, twee, drie, vier; enz.

c. Tot de algemeene telwoorden behooren de woorden: al, alle, geene, geenige, eenige; enz. welke eenter ook onder de bijvoegelyke naamwoorden kunnen geranggeschikt worden.

d. Het telwoord een wordt even als het onbepalende lidwoord een verbogen.

Als het onbepalende lidwoord de voor zich, neemt het echter voor al de geslachten in het eerste geval eene e aan.

e. Het telwoord al blijft onverbogen voor een bepalend lidwoord en een betittelyke of aanwijzend voornaamwoord. Men zeg: al de menschen, al uwe goederen; en niet: alle de menschen, alle uwe goederen.

Altes en trintigste les.

Over de voorzetsels.

a. De voorzetsels dienen om de verschillende betrekkingen tusschen de voorwerpen aan te duiden, of om de beteekenis der werkwoorden nader te bepalen.

b. Men verdeelt dezelve in scheidbare en

onscheidbare.

c. Scheidbare voorzetsels zijn die, welke met werkwoorden vereenigd, in dertelver vertoeging van dezelve afgescheiden worden; zoo als: met, tot, van, aan, op, door, bij, af, uit, te, in, naar, om; enz.

d. Onscheidbare voorzetsels zijn die, welke met werkwoorden vereenigd, niet van dezelve kunnen afgescheiden worden; als: ge, ons, hem, be, van, ver, mis; enz.

e. Na beteekent op iets volgen; als: ik kwam na hem; enz.

f. Naar beteekent volgens, overeenkomstig, en geeft ook eene strekking te kennen; als: naar mijn gevoelen; hij is naar huis gegaan; enz.

g. Voor beteekent om iemands wil, ook in iemands plaats; als: ik doe het voor hem; enz.

h. Voór beteekent het tegenovergestelde van na; als: ik ging voor hem, voor onzen tijd; enz.

Altes en trintigste les.

Over de voegwoorden.

a. De voegwoorden dienen om enkele woorden of wel geheele volzinnen met elkander te

verbinden.

b. Zij worden onderscheiden in:

1. Verbindende; als: en, ook, thooftel, als, nog, dat; entk.
2. Redengevende; als: omans, derwijl, omdas, over, mits, naardien, aangezien; entk.
3. Besluitende; als: derhalve, deswege, daarom, lan; entk.
4. Tegenstellende; als: doch, maar, echter, even, wel, nochtans; entk.
5. Oorwaardelijke; als: bijaldien, indien, thoo, ten tij; entk.
6. Overgelijkende; als: gelijk, thoals, even thoo; entk.

Dertigste les.

Over de tusschenroepzels.

a. De tusschenroepzels dienen om verschillende gemoedsberoevingen niet te breukken, of de overkingen in de natuur na te bootsen.

b. Men onderscheidt dezelve in die van:

1. Overondering; als: o! ho! entk.
2. Inruking; als: och! ei! entk.
3. Droefheid; als: ach! helaas!
4. Blydschap; als: hochee! heithee! ha!
5. Wensching; als: och! wel! heil! entk.

6. Bedrizing; als: wee!

7. Veromading; als: soei! ba! entk.

8. Geroep; als: hiem! post! holla! heil!

9. Stilknijging; als: st! luis! ho!

10. Voor nabootsingen; als: pot! poet! plomp! krak!
krik! bons! entk.

皇安政丙辰

季秋翻刻

